

OSMANLI DÖNEMİNDE MİSİR'DA YAŞAMIŞ DİVAN ŞAİRLERİ
Court Poets Who Lived In Egypt During The Ottoman Period

Dr. Rıza OĞRAŞ*

ÖZ

Göç kültürünün her alanda olduğu gibi Divan şairleri arasında da önemli bir yeri vardır. Bazen isteyerek ve bazen istemeyerek şairler yaşadıkları bölgeden ayrılmış ve başka mekânlarda hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Mısır'a göç eden Divan şairlerinin büyük bir kısmının memuriyet görevi, tayin, davet edilme, seyahat ve şairliğini duyurma hevesi gibi sebeplerle göç ettikleri görülmektedir. Tezkireler ve diğer kaynaklardan taranan 3700 şairin biyografilerinden hareketle yapılan tespitlerde 9 şairin Mısır'da doğduğu, 65 şairin Mısır'da öldüğu, 29 şairin Mısır'da eğitim gördüğu, 188 şairin Mısır'da resmî görev için bulunduğu anlaşılmaktadır. Mısır'da kültür ve sanat faaliyetlerinin sürdürülmesinde rol oynayan edebî mahfillerin oluşmasında, Mısır'da yaşamış Divan şairlerinin önemli bir payı vardır.

Tespit edilen şairlerin yaşadıkları yıllar, meslekî konumları, dünya görüşleri, sanat anlayışları, yazdıkları eserler ve göç etme sebepleri gibi değişkenler gözönünde bulundurularak Mısır'ın Türk edebiyatı içerisindeki yeri, etkisi ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Divan şairi, Türk edebiyatı, Osmanlı

ABSTRACT

Migration culture has an important place among the court poets as is the case in any field. Sometimes willingly and sometimes unwillingly poets left their regions and settled in other areas.

It is seen that most of the court poets who migrated to Egypt have done so for the reasons of civil servant appointments, invitation, travel and a desire to announce their fame in poetry. Moving from the search about the biographical features of 3700 poets from the memoirs and other sources, it is understood that 9 poets were born in Egypt, that 65 poets died in Egypt, that 29 poets were educated in Egypt, and that 188 poets were in Egypt for official duties. The poets who lived in Egypt have an important place in the formation of literary school of thoughts which played an important role in carrying out cultural and artistic activities in Egypt.

Taking into consideration the variables such as the periods which the poets lived in, their occupational status, their world views, their works and their reasons for migration, the place, affect and importance of Egypt in Turkish poetry is put forward.

Keywords: Egypt, Court poet, Turkish literature, Ottoman

* Mehmet Akif Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü Öğretim Üyesi.

1. Giriş

Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan Mısır, MÖ 4000 yıllarına kadar uzanan tarihî geçmişiyle birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Firavunlar döneminden sonra Büyük İskender'in daha sonra Romalıların, 640 yılından itibaren Müslüman Arapların ve Memlukların hâkimiyeti altına girmiştir.

XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim tarafından 1517'deki Ridaniye zaferi sonucunda fethedilen Mısır, XX. yüzyıla kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu zaman içerisinde daha önce var olan sosyal, siyasi ve kültürel ilişkiler artmış ve resmî veya gayriresmî ziyaretler, göçler ve seyahatler gerçekleşmiştir.

Gelişen olaylara bağlı olarak bazen artan bazen azalan bu ilişkiler içerisinde Divan şairlerinin de memuriyet görevi, tayin, davet edilme, seyahat ve şairliğini duyurma hevesi gibi sebeplerle Mısır'da buldukları gözlenmiştir. Mısır'da doğmuş Divan şairleri dışında başka yerleşim merkezlerinden Mısır'a gelerek orada yaşamış Divan şairlerinin kültür ve sanat faaliyetlerinde bulunması da kaçınılmazdır.

Bu varsayımdan hareketle tespit edilen şairlerin yaşadıkları yıllar, meslekî konumları, dünya görüşleri, yazdıkları eserler ve göç etme sebepleri gibi değişkenler gözönünde bulundurularak Mısır'ın Türk edebiyatı içerisindeki yeri, etkisi ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Mısır'da yaşamış Divan şairlerinin tespit edilmesi için önce Türkçe şair tezkireleri¹ başta olmak üzere bu tezkirelerin içeriği hakkında bilgi veren kaynak eserler² taranmış; şairlerin hayatları ile ilgili bilgilerin tamamlanabilmesi için

¹ Halûk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942, Ankara; Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr*, AKMB Yayınları, Ankara, 1999; Arslan, Mehmet, *Mecma-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Sivas, 1994; Çapan, Pervin, *Mustafa Safâyi, Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idü'l-eş'âr)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2005; Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1994; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (Hazırlayan: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 220, Ankara, 2000; İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yayınevi, İstanbul, 1988; İnce, Adnan, *Tezkire-i Sâlim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977; İsen, Mustafa, *Kühü'l-Ahbâr'n Tezkire Kısmı*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 93 Tezkireler Dizisi-Sayı: 2, 1994; Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endüz'u*, Burdur, 2001; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001; Yılmaz, Kâşif, *Güftü ve Teşrifâtü's-şuarâsı*, AKMB Yay., Ankara, 2001.

² İpekten, Halûk, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942, Ankara; Ayan, Hüseyin, *Tezkireler*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümleri Ders Notları: 60, Erzurum, 1984; İpekten, Halûk, İsen, Mustafa, Kılıç, Filiz, Aksoyak, Hakkı, Eydurun, Aysun,

biyografik eserler³, ansiklopediler⁴, mahallî kaynaklar ve diğer kaynaklar⁵ da gözden geçirilmiştir. Bazı şairlerin hayatı ile ilgili bilgiler sınırlı olduğundan mahlasının bilinmesi bile ipucu sayılarak değerlendirmeye alınmıştır.

Tespit edilen şairlerin biyografik özellikleri, yaşadıkları yüzyıllar, meslekî konumları, doğum yerleri, eğitim gördükleri yerler gibi değişkenler şeklinde tanımlanmış, birbiriyle karşılaştırılarak tablolar hâlinde sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Değişkenlerin tanımlanması ve tabloların sunulmasında istatistik programlarından faydalanılmıştır.

2. Mısır Doğumlu Şairler

XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilişinden itibaren siyasi ve kültürel faaliyetlerin arttığı görülmektedir. XX. yüzyıla kadar Osmanlı hakimiyetinin sürdüğü dönemde Mısır doğumlu 9 Divan şairi tespit edilmiştir. Şairlerin yüzyıllara göre dağılımı şöyledir:

Mısır Doğumlu Şairler		Yaşadığı Yüzyıl			Toplam
		XVI.yy	XVIII. yy	XIX. yy	
İlk Mahlası	Çeşm-i Âfet	0	0	1	1
	Husrev	0	0	1	1
	Hüsni	0	0	1	1
	Mahmûd	1	0	0	1
	Makdisî	1	0	0	1
	Mansûrî	0	1	0	1
	Muhyî	0	1	0	1
	Râşid	0	0	1	1

Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002; Kılıç, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

³ Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mısır, 1283; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975; Canım, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

⁴ Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınevi, İstanbul; Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, AKMB Yayınları, Ankara.

⁵ Kurnaz, Cemal, *Türküden Gazele*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997; Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973; İsen, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

	Şevkî	1	0	0	1
Toplam		3	2	4	9

Tablo 1: Mısır Doğumlu Divan Şairlerinin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Mısır doğumlu 9 Divan şairinden 3'ü XVI. yüzyılda, 2'si XVIII. yüzyılda ve 4'ü XIX. yüzyılda yaşamıştır. XVII. ve XX. yüzyıllarda ismi geçen şair yoktur. Muhyî ve Râşid Kahire doğumlu, diğer şairler de Mısır doğumlu olarak geçmektedirler. Diğer yerleşim merkezleriyle karşılaştırıldığında Mısır'da doğmuş şairlerin azlığı, Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine XVI. yüzyıldan sonra girmesi, merkeze uzaklığı, bazı dönemlerde siyasi yönden karışıklıklar içinde bulunması gibi sebeplerle açıklanabilir. Ayrıca şair tezkirelerinde Mısırlı şairlere yer verilmeyişi de İstanbul'a uzaklığı ile izah edilebilir.

Mısır doğumlu Divan şairlerinin mesleklerine göre dağılımı şöyledir:

		Şairin 1. Mesleği						Toplam	
		Dânişment	Defterdar	İmam	Kâtip	Kaymakam	Müftü		Tabip
İlk Mahlası	Husrev	0	1	0	0	0	0	0	1
	Hüsni	0	0	0	1	0	0	0	1
	Mahmud	0	0	0	0	0	0	1	1
	Makdisî	0	0	0	0	0	1	0	1
	Mansûrî	0	0	1	0	0	0	0	1
	Râşid	0	0	0	0	1	0	0	1
	Şevkî	1	0	0	0	0	0	0	1
Toplam		1	1	1	1	1	1	1	7

Tablo 2: Mısır Doğumlu Divan Şairlerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

Tablo 2'de görüldüğü gibi Çeşm-i Âfet ve Muhyî'nin meslekleri belli değildir. Ancak Muhyî, medrese eğitimi aldığından ilmiye sınıfına mensup olduğu, kadılık veya müderrislik yaptığı düşünülebilir. Kalan 7 şair ilmiye, din hizmetleri ve bürokrat meslekî konumlarına sahiptirler. Bu meslekler eğitim

görmeyi gerektiren mesleklerdir. Adı geçen Divan şairlerinin eğitim durumu ile Mısır'ın o dönemde kültür merkezi olarak görülmesi arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Zaten Osmanlı sahasından çok sayıda şairin eğitim görmek üzere Mısır'a geldiği bilinmektedir. Bu şairler de Mısır'da eğitim gören şairler başlığı altında incelenecektir.

Mısır doğumlu şairlerin öldükleri yerlere dağılımı şöyledir:

Mısır Doğumlu Şairler		Öldüğü Yer		Toplam
		İstanbul	Mısır	
İlk Mahlası	Çeşm-i Âfet	0	1	1
	Husrev	0	1	1
	Hüsni	1	0	1
	Mahmûd	1	0	1
	Râşid	1	0	1
Toplam		3	2	5

Tablo 3: Mısır Doğumlu Divan Şairlerinin Ölüm Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 3'te görüldüğü gibi ölüm yeri bilinen 5 şairden 3'ü İstanbul'da, 2'si Mısır'da vefat etmiştir. İstanbul'da ölen Râşid, mesleği gereği Mısır, İstanbul, Aydın ve Bosna'da; Hüsni, İstanbul, Girit, Selânik, Yanya, Bursa'da; Mahmûd da İstanbul'da görev yapmış ve orada ölmüşlerdir. Görev yaptıkları yer ile ölüm yerleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Husrev, Mısır'da görev yapmış ve orada vefat etmiştir. Muhyî, Mansûrî, Makdisî ve Şevki'nin ölüm yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Mısır doğumlu bu şairlerin çok uzak yerleşim merkezlerinde görev yapması, Divan şairlerinin gittikleri bölgelerde etkileşim içinde olmaları ve bu edebiyatın kurallarını, geleneklerini benzer şekilde sürdürmeleri sonucunu doğurmuştur. Aynı şekilde Anadolu ve Balkanlardan Mısır'a gelen şairler de payitahta uzak bir bölgede bu misyonu yerine getirmişlerdir.

Mısır doğumlu şairler dışında başka bölgelerde yetişen ancak tayin, seyahat ve eğitim görme amacı ile Mısır'a gelen Divan şairleri de vardır. Bu şairlerin bazıları Mısır'a yerleşmiş ve orada vefat etmişlerdir.

3. Mısır'da Vefat Eden Divan Şairleri

Tayin, eğitim görme isteği ve seyahat gibi amaçlarla Mısır'a giden ve orada vefat eden 65 Divan şairi bulunmaktadır. Bu şairler Mısır dışındaki yerleşim merkezlerinde doğmuşlar ve bir kısmı oraya yerleşmişlerdir. Ölüm tarihlerine göre Mısır'da vefat eden Divan şairleri şunlardır: Na'tî (1455), Sa'dî Çelebi (1516), Bâlî (1516), Garîbî (1520), Sâfî (1529), Gülşenî (1533), Şerîfî (1544), Lem'î (1552), Kabûlî (1561), Kudsî (1561), Ârif (1562), Dânişî (1562), Muhtârî (1574), Emîrî (1580), Latîfî (1582), Muîdî (1586), Ârifî (1593), Şîrî (1593), Hasan Çelebi (1603), Bekâyî (1606), Muhyî (1606), Vechî (1610), Hasîbî (1614), Ankâ (1614), Halîmî (1623), Mehmed (1623), Ahmed (1625), Rızâyî (1629), Zârî (1631), Şeyhî (1634), Ânî (1640), Âdem Dede (1653), Gâzî (1660), Tarzî (1661), Şifâyî (1671), Zuhûrî (1672), Hâfız (1687), Rüşdî (1699), Vehbî (1700), Rahmî (1710), Mâdih (1717), Tâib (1723), Fâizî (1725), Fâiz (1726), Münîf (1740), Enîs (1746), Hayret (1824), Saîd (1831), Âkif Paşa (1845), Sâî (1853), Nakşî (1854), Nâilî (1876), Fedâî (1885), Mehmed (1917), Fevzî (?), Hüsni (XIX. yy), Dâvûd Dede (XV. yy), Câmî (XVI.yy), Câmî (XVI.yy), Nûrî (XVI.yy), Bâlî (XVI.yy), Muîdî (XVI.yy), Saîdî (XVI.yy), Sâlikî (XVI.yy), Ehî (XVII. yy), Mâdih (XVIII. yy).

Bazı şairler Mısır'a sonradan yerleşmiş olmalarına rağmen Mısır'ı mesken edinmişler ve bu durumu şiirlerinde dile getirmişlerdir. Diyarbakır doğumlu İbrahim Gülşenî (ö.1533) bir şiirinde Mısır'ı şöyle anlatır:

Mısırdır mesken ü me'vâ yatağım
Anun'çün kılmışam anı durağım⁶

.....

Kaynaklardaki bilgilere göre bu şairlerden Gevgeli Bâlî (XVI.yy), Kalkandelenli Bâlî (1516), Garîbî (1520), Gâzî (1660) şehiden; Gülşenî (ö.1533) veba salgınından; Tarzî (1661) maktulen; Kabûlî (1561), Kudsî (1561), Latîfî (1582), Dânişî (1562) denizde boğularak; Tâib (1723) zehirlenmek suretiyle ölmüşlerdir.

Mısır'da ölen şairlerin yüzyıllara göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

⁶ Akay, Mehmet, İbrahim Gülşenî'nin Divanı Metin-Dil Hususiyetleri-Sözlük, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996, s. XIX-XX.

XV. yy	XVI. yy	XVII. yy	XVIII. yy	XIX. yy	XX. yy	Yaşadığı yy Bilinmeyen	Toplam
2	23	22	8	8	1	1	65

Tablo 4: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin Yaşadıkları Yüzyıllara Göre Dağılımı

Tablo 4'te görüldüğü üzere XVI. yy.da 23 ve XVII. yy.da 22 şair başka bölgelerden Mısır'a gelmiş ve orada vefat etmiştir. Yoğunluğun bu yüzyıllarda yüksek olması, kültürel etkileşimin artmış olması şeklinde yorumlanabilir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı-Mısır ilişkilerinin zayıflamasıyla doğru orantılı olarak şair sayısı düşmüştür.

Mısır'da ölen Divan şairlerinin Balkanlar, Anadolu ve İran'dan geldikleri görülmektedir.

Şairlerin doğdukları ülkelere göre dağılımları şöyledir:

Doğduğu Ülke	Yaşadığı Yüzyıl						Toplam
	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX.	XX	
Anadolu	2	11	12	6	5	1	37
İran	0	0	1	0	1	0	2
Bulgaristan	0	1	1	0	0	0	2
Bosna-Hersek	0	0	1	0	0	0	1
Makedonya	0	4	1	0	0	0	5
Trakya	0	4	2	1	1	0	8
Toplam	2	20	18	7	7	1	55

Tablo 5: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin Doğdukları Ünelere ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

Tablo 5'te görüldüğü gibi Anadolu ve Trakya'dan 45, Makedonya'dan 5, İran'dan 2, Bulgaristan'dan 2 ve Bosna-Hersek'ten 1 şair olmak üzere sıralanmaktadır. Devrin ulaşım güçlükleri dikkate alınırsa Osmanlı coğrafyasında her bölgeden şair göçünün gerçekleşmesi Mısır'a olan teveccühü göstermesi açısından önemlidir.

Mısır'a giden ve orada vefat eden Divan şairlerinin toplumdaki rollerini kavramak ve Mısır'ın kültür tarihi içerisindeki etkilerini tespit etmek için şair meslekleri yüzyıllara göre karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Şairlerin zaman

içerisinde mesleklerinde yükseldiği veya meslek değiştirdikleri görülmektedir. Bu yüzden aynı şair birden fazla meslek sahibi olduğu için çalıştıkları her meslek yüzyıllara göre ayrı ayrı 1., 2., 3., 4. meslek olarak gösterilmiştir:

1. Meslek	Yaşadığı Yüzyıl						Toplam
	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	
Asker	0	2	0	0	0	0	2
Atmacacıbaşı	0	1	0	0	0	0	1
Beylikçi Vekili	0	0	0	0	1	0	1
Derviş	0	1	1	0	1	0	3
Divan Kâtibi	1	1	0	0	1	0	3
Hâce	0	0	1	0	1	0	2
İmam	0	0	1	0	0	0	1
Kadı	0	1	2	1	0	0	4
Kapıcıbaşı	0	1	0	0	0	0	1
Kâtip	0	3	0	2	0	0	5
Mektupçu	0	0	0	0	0	1	1
Müderris	0	4	4	2	0	0	10
Mülâzım	0	2	5	1	0	0	8
Müteferrika	0	0	1	0	0	0	1
Nakkaş	0	1	0	0	1	0	2
Sancakbeyi	0	0	1	0	0	0	1
Şeyh	1	2	2	1	2	0	8
Yeniçeri	0	0	1	0	0	0	1
Tımar-zeamet sahibi	0	2	0	0	0	0	2
Toplam	2	21	19	7	7	1	57

Tablo 6: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin 1. Mesleklerine Göre Dağılımı

Mısır'da ölen 65 Divan şairinden 57'sinin mesleği bellidir. Mesleklerdeki yoğunluğa göre ilmiye sınıfı (müderris, kadı, mülâzım)'na mensup 25, tarikat mensubu (şeyh, derviş) 11 şair başta yer almaktadır. Bu durum, Osmanlı medrese eğitimindeki tayin usulünden kaynaklanmaktadır. Tarikat mensuplarının çokluğu da Mısır'daki tasavvufî eğitim kurumlarının yaygınlığını göstermektedir. Yüzyıllara göre incelendiğinde XVI. Ve XVII. yüzyıllardaki şair sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Osmanlı-Mısır ilişkilerinin yoğun olduğu yüzyılları gösteren bir ipucu sayılabilir.

Mısır'da ölen Divan şairlerinin 2. mesleklerini yüzyıllara göre karşılaştırdığımızda benzer özelliklerle karşılaşırız. Dağılım şöyledir:

2.Meslek	Yaşadığı Yüzyıl					Toplam
	XVI.yy	XVII. yy	XVIII. yy	XIX. yy	XX. yy	
Hattat	1	0	2	1	0	4
Kadı	3	3	1	0	1	8
Kaymakam	0	0	0	1	0	1
Muhasebeci	1	0	0	0	0	1
Muid	1	0	0	0	0	1
Müderriş	0	5	1	0	0	6
Naip	0	1	0	0	0	1
Neyzen	0	0	0	1	0	1
Sancakbeyi	3	0	0	0	0	3
Vali	0	1	0	0	0	1
Toplam	9	10	4	3	1	27

Tablo 7: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin 2. Mesleklerine Göre Dağılımı

İkinci mesleği bilinen 27 şair vardır. Mesleklerdeki yoğunluğa göre ilmiye sınıfı (müderriş, kadı, muid)'na mensup 15, bürokrat kesimden 4, serbest meslek erbabından (hattat, neyzen) 5 şair başta yer almaktadır. İlmiye sınıfından şairlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Yüzyıllara göre XVI. ve XVII. yüzyıllardaki şair sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır.

Üçüncü mesleği bilinen 11 şair vardır. Dağılım şöyledir:

3. Meslek	Yaşadığı Yüzyıl					Toplam
	XVI.yy	XVII. yy	XVIII. yy	XIX. yy	XX. yy	
Hattat	0	0	0	1	0	1
Kadı	0	5	1	0	0	6
Kazasker	0	0	0	0	1	1
Müderriş	1	0	0	0	0	1
Reisülküttap	0	0	0	1	0	1
Ruznameci	0	0	1	0	0	1
Toplam	1	5	2	2	1	11

Tablo 8: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin 3. Mesleklerine Göre Dağılımı

Üçüncü mesleği bilinen 11 şairin mesleklerindeki yoğunluğa göre ilmiye sınıfı (müderriş, kadı, kazasker)'na mensup 8, bürokrat kesimden 2, serbest meslek erbabından (hattat) 1 şair başta yer almaktadır. XVII. yüzyıldaki şair sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır.

Dördüncü mesleği bilinen 11 şair vardır. Dağılım şöyledir:

4. Meslek	Yaşadığı Yüzyıl				Toplam
	XVII. yy	XVIII. yy	XIX. yy	XX. yy	
Kethüda	0	1	0	0	1
Nakibüleşraf	1	0	0	0	1
Nâzır	0	0	1	0	1
Sahaf	1	0	0	0	1
Şeyh	1	0	0	0	1
Şeyhülislam	0	0	0	1	1
Toplam	3	1	1	1	6

Tablo 9: Mısır'da Ölen Divan Şairlerinin 4. Mesleklerine Göre Dağılımı

Dördüncü mesleği bilinen 6 şairin mesleklerindeki yoğunluğa göre ilmiye sınıfı (şeyhülislam)'na mensup 1, bürokrat kesimden 3, tarikat mensubu (şeyh) 1,

serbest meslek erbabından (sahhaf) 1 şair yer almaktadır. Yüzyıllara göre XVII. yüzyıldaki şair sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır.

4. Mısır'da Görev Yapan Divan Şairleri

Resmî görev alan Divan şairleri, birden fazla görevde ve farklı yerleşim merkezlerinde bulunmuşlardır. Benzer şekilde tasavvufu ilgilenen şairler farklı konumlarda (derviş, halife, şeyh gibi) ve farklı şehirlerde yaşamışlardır. Bu yüzden Mısır'da görev yapmış Divan şairleri tanıtılırken 1., 2., 3., 4. mesleklerine ve görev yaptıkları yerlerin sırasına göre Mısır'da kaçınıcı görevle bulduklarına bakılarak bir sınıflandırma yapmak gerekmiştir.

4.1. İlk Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairleri

Kaynaklarda farklı yerleşim merkezlerinden yetişip ilk görev yeri Mısır olarak belirtilen şairlerin sayısı 87'dir. Ölüm tarihlerine göre mahlasları şunlardır:

Na'tî (ö. 1455), İdris-i Bitlisî (ö. 1521), Sâfi (ö. 1529), Mahremî (ö. 1543), Mahremî Dede (ö. 1543), Ârifî (ö.1552), Kabûlî (ö.1561), Mehmed (ö.1570), Emîrî (ö.1580), Yahyâ (ö.1582), Mehmed (ö.1591), Münşî (ö.1591), Şâh Çelebi (ö.1592), Nevâlî (ö.1593), Makdisî (ö.1595), Bekâyî (ö.1606), Muhyî (ö.1606), Vechî (ö.1610), Mehmed (ö.1623), Veysî (ö.1628), Abdullah (ö.1632), Fehîm (ö.1648), Zekî (ö.1650), Râzî (ö.1661), Tarzî (ö.1661), Derviş Çelebi Efendi (ö.1672), Tayyibî (ö.1679), Haylî (ö.1687), Emnî (ö.1698), Rüşdî (ö.1699), Nahîfî (ö.1703), Re'fetî (ö.1706), Şâhî (ö.1712), Nazmî (ö.1713), Belîğ (ö.1715), Fâizî (ö.1725), Nahîfî (ö.1738), Münîf (ö.1740), Enîs (ö.1746), Zeynî (ö.1750), Hâtem (ö.1754), Tâlib (ö.1759), Kâmil Paşa (ö.1763), Kâmil Paşa (ö.1764), Mehmed (ö.1769), İbrâhîm (ö.1776), Rıfkî (ö.1782), Râif (ö.1784), Râmiz (ö.1812), Refî (ö.1816), Hayret (ö.1824), Husrev (ö.1833), Nazîf (ö.1842), Nâfi (ö.1849), Nâlî (ö.1849), Mehmed (ö.1851), Nakşî (ö.1854), İsmet (ö.1857), Fehîm (ö.1861), Râşid (ö.1873), Kâmil Paşa (ö.1876), Nâilî (ö.1876), Râşid (ö.1876), Fedâî (ö.1885), Tevfik (ö.1901), Kâmi (ö.1912), Abbâs Paşa (ö.?), Azîz (ö.?), Fehîm (ö.?), Feyzî (ö.?), Ra'dî (ö.?), Darîr (XIV. yy), Ârif Mehmed Efendi (XIX. yy), Vâhid (XIX. yy), Dâvûd Dede (XV. yy), Câmî (XVI.yy), Feyzî (XVI.yy), Muîdî (XVI.yy), Nevâlî (XVI.yy), Rumûzî (XVI.yy), Saîdî (XVI.yy), Şâh Çelebi (XVI.yy), Şâhî (XVI.yy), Fasîhî (XVII. yy), Süheylî (XVII. yy), Gıyâsî (XVIII. yy), Ruhsat (XVIII. yy).

Bu 87 şairden 10'u Kahire'de ve 77'si Mısır'da görev yapmıştır. Bu şairlerin mahlasları ve mesleklerine göre hazırlanan tablo sayfa sınırlarını aştığı için yaşadıkları yüzyıllara ve mesleklere göre tablo ile bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmakla yetinilmiştir.

İlk görev yeri Mısır olan Divan şairlerinin mesleklerine ve yaşadıkları yüzyıllara göre dağılımları şöyledir:

Şairlerin Meslekleri	Yaşadığı Yüzyıl							Toplam
	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	
Defterdar	0	0	0	0	0	2	0	2
Derviş	0	0	2	0	0	0	0	2
Divan Efendisi	0	0	0	1	0	0	0	1
Divan Kâtibi	0	1	1	3	2	2	0	9
Hâce	0	0	1	1	1	2	0	5
Hattat	0	0	1	0	0	0	0	1
Kadı	1	0	3	1	2	1	0	8
Kâtip	0	0	4	2	3	3	1	13
Kaymakam	0	0	0	0	0	1	0	1
Kethüda	0	0	0	0	0	1	0	1
Miralay	0	0	0	0	0	2	0	2
Müderris	0	0	2	4	2	3	0	11
Müftü	0	0	1	0	0	0	0	1
Mülâzım	0	0	3	2	2	0	0	7
Müteferrika	0	0	0	1	0	0	0	1
Reîsülküttâb	0	0	1	0	0	0	0	1
Sipahi	0	0	1	0	0	0	0	1
Şeyh	0	1	1	1	3	2	0	8
Tezkireci	0	0	0	0	1	0	0	1
Vezir	0	0	0	1	0	0	0	1
Yeniçeri	0	0	1	1	0	0	0	2
Toplam	1	2	22	18	16	19	1	79

Tablo 10: İlk Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairlerinin Mesleklere ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

Tablo 12’de Mısırda görev yapan 87 Divan şairinden 79’u mesleklerine ve yaşadıkları yüzyıllara göre sıralanmışlardır. Tabloda yer almayan şairlerden Abbâs Paşa (ö.?), Azîz (ö.?), Fehîm (ö.?), Feyzî (ö.?), Ra’dî (ö.?)’nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmediği için ve kalan 3 şairin de mesleği belli olmadığı için bu karşılaştırmaya dâhil edilmemiştir. Mısır’ın Osmanlılar tarafından fethinden önce XIV. yüzyılda Kadı Darîr ve XV. yüzyılda Dâvûd Dede ve Na’tî’nin Mısır’a gittiğini görmekteyiz. Bu durum, fetihten önce de kültürel ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır.

Mesleklere göre baktığımızda ilmiye sınıfından 28, bürokrat kesimden 25 ve tarikat mensuplarından 9 şair olmak üzere sıralandığı görülmektedir. Bu sıralamada Osmanlı teşkilat yapısındaki tayin ve terfi usulünün etkili olduğu söylenebilir. Yüzyıllara göre yoğunluk XVI. yüzyılda 22, XVII ve XIX. yüzyılda 19, XVIII. yüzyılda 18 şair olarak sıralanmaktadır.

4.2. İkinci Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairleri

Kaynaklarda farklı yerleşim merkezlerinden yetişip ikinci görev yeri Mısır olarak belirtilen şairlerin sayısı 55’tir. Ölüm tarihlerine göre mahlasları şunlardır:

Fânî Dede (ö.1504), Gülşenî (ö.1533), Abdî (ö.1547), Nazmî (ö.1548), Siyâhî Dede (ö.1550), Melâmî (ö.1553), Mehmed (ö.1567), Pervîz Efendi (ö.1579), Ganî (ö.1586), Meylî (ö.1587), Şîrî (ö.1593), İlmî (ö.1621), Rızâyî (ö.1629), Mehmed (ö.1629), İbrâhîm (ö.1631), Resmî (ö.1666), Saîd (ö.1686), Râsih (ö.1706), Râmî (ö.1707), Ferdî (ö.1709), Siyâhî (ö.1711), Tâlibî (ö.1717), Sadrî (ö.1722), Ârif (ö.1725), Rıfkî (ö.1742), Neylî (ö.1748), Ali (ö.1758), Vassâf (ö.1760), Kâmil Paşa (ö.1763), Râkım (ö.1768), Ni’met (ö.1772), İzzet (ö.1780), İshâk (ö.1781), Bâis (ö.1789), Refî (ö.1818), Rüşdî (ö.1820), Ra'nâ (ö.1832), Behcet (ö.1833), Râşid (ö.1836), Pertev (ö.1837), Reşîd (ö.1839), Haydar (ö.1852), Sâî (ö.1853), İsmâîl (ö.1857), Fehmî (ö.1861), İzzet (ö.1876), Sâmî (ö.1881), İrfân Bey (ö.1888), Mehmed Sâdık (ö.?), Şâh Çelebi (ö.?), Ârif Mehmed Efendi (ö.XIX. yy), Sâdikî Dede (ö.XV. yy), Hacı (ö.XVI.yy), Mâlikî (ö.XVI.yy), Râgıp Paşa (ö.XVIII. yy).

Bu şairlerin meslek gruplarına ve yüzyıllara göre dağılımı şöyle gösterilmiştir:

Meslek Grupları	Yaşadığı Yüzyıl					Toplam
	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	
Ordu Mensupları	0	1	0	0	1	2
Bürokrat, Devlet Görevlisi	0	0	1	6	7	14
Din Görevlileri	0	0	1	0	0	1
Serbest Meslek Erbabı	0	1	0	0	1	2
İlmiye Sınıfı	0	4	3	7	4	18
Mesleği Belirtilmeyen	0	2	1	1	2	6
Saray Mensupları	0	2	0	2	0	4
Tarikat Mensupları	1	3	0	2	0	6
Toplam	1	13	6	18	15	53

Tablo 11: İkinci Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairlerinin Meslek Gruplarına ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

İlmiye sınıfından ve bürokrat kesimden yetişen şairlerin çokluğu söz konusudur.

4.3. Üçüncü Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairleri

Kaynaklarda farklı yerleşim merkezlerinden yetişip üçüncü görev yeri Mısır olarak belirtilen şairlerin sayısı 27'dir. Ölüm tarihlerine göre mahlasları şunlardır:

Sa'dî Çelebi (ö.1516), Halimî (ö.1517), Ahmed (ö.1534), Hasan Çelebi (ö.1535), Gazâlî (ö.1535), Dânişî (ö.1562), Râyî (ö.1574), Latîfî (ö.1582), Abdülganî (ö.1586), Âlî (ö.1600), Hüdâyî (ö.1628), Hâletî (ö.1630), Gâzî (ö.1660), Zuhûrî (ö.1672), İzzetî (ö.1681), Nesîb (ö.1714), Kâmî (ö.1724), Fâiz (ö.1732), Enîs (ö.1734), Abdî (ö.1759), Nazîr (ö.1774), Bekrî (ö.1834), Reşîd (ö.1839), Şefîk (ö.1856), Kâbilî (ö.XVI.yy), Sücûdî (ö.XVI.yy), Câmî (ö.XVI.yy).

Bu şairlerin ait oldukları meslek gruplarına ve yaşadıkları yüzyıllara göre dağılımları şöyledir:

Meslek Grupları	Yaşadığı Yüzyıl				Toplam
	XVI	XVII	XVIII	XIX	
Bürokrat, Devlet Görevlisi	3	1	1	1	6
Din Görevlileri	1	0	0	0	1
İlmiye Sınıfı	5	4	3	1	13
Mesleği Belirtilmeyen	4	0	1	1	6
Tarikat Mensupları	0	0	1	0	1
Toplam	13	5	6	3	27

Tablo 12: Üçüncü Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairlerinin Meslek Gruplarına ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

İlmiye sınıfından yetişen şairlerin çokluğu söz konusudur.

4.4. Dördüncü Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairleri

Kaynaklarda farklı yerleşim merkezlerinden yetişip dördüncü görev yeri Mısır olarak belirtilen şairlerin sayısı 19'dur. Ölüm tarihlerine göre mahlasları şunlardır:

Sâlih (ö.1565), Latîfî (ö.1565), Müslimî (ö.1586), Bahâyî (ö.1588), Ârifî (ö.1593), Meylî (ö.1593), Feyzî (ö.1611), Zuhûrî (ö.1633), Yahyâ (ö.1643), Abdî (ö.1692), Ârif (ö.1713), Tâib (ö.1723), Naîm (ö.1725), Fâiz (ö.1726), Abdullah Paşa (ö.1735), Bâhir (ö.1764), Zihnî (ö.1859), Âsım (ö.1884), Refik (ö.1900).

Meslek Grupları	Yaşadığı Yüzyıl				Toplam
	XVI	XVII	XVIII	XIX	
Bürokrat, Devlet Görevlisi	0	0	0	1	1
Serbest Meslek Erbabı	1	0	0	0	1
İlmiye Sınıfı	5	2	3	0	10
Mesleği Belirtilmeyen	0	2	0	0	2
Saray Mensupları	0	1	2	1	4
Toplam	6	5	5	2	18

Tablo 13: Dördüncü Görev Yeri Mısır Olan Divan Şairlerinin Meslek Gruplarına ve Yüzyıllara Göre Dağılımı

İlmiye sınıfından yetişen şairlerin çokluğu dikkat çekmektedir.

5. Mısır'da Eğitim Gören Divan Şairleri

Tarih boyunca köklü medeniyetlere beşiklik eden Mısır, Müslümanların hakimiyetine girdikten sonra da kültür merkezi misyonunu devam ettirmiştir. Osmanlılar döneminde de mevcut olan medrese ve tekkeler, eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bazı Divan şairleri de eğitim görme amacıyla Mısır'da bulunmuşlar ve sohbet meclislerinin oluşmasında rol oynamışlardır.

İlk eğitim gördükleri yer olarak sınıflandırma şöyledir:

Mahlas	Doğduğu Yer												Toplam	
	Drama	Edirne	Galata	Halep	Hemedan	İstanbul	İznik	Kahire	Kefe	Maraş	Mısır	Sofya		Vardar Yeniçesi
Abdî	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Bakayî	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Fatîn	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Fevzî	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Feyzî	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Hayâlî	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Hüsnî	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Latîfî	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Lebîb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Muhyî	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Râşid	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Siyâmî	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Usûlî	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Zîver	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	14

Tablo 14: Mısır'da Eğitim Gören Divan Şairlerinin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 13'te görüldüğü gibi 14 Divan şairi ilk eğitim yeri olarak Mısır'ı seçmiştir. Bu şairlerden Hüsnî, Muhyî ve Râşid Mısır doğumludur. Diğer 11 şair,

11 farklı Anadolu ve Balkan şehirlerinden gelmişlerdir. Mısır'ı tercih etmelerinde tasavvufî etki önemli bir paya sahiptir. Çünkü bu şairlerin 7'si bir tarıkata bağlıdır. Bu şairlerden Abdî, Bakayî ve Lebîb, Mevlevî; Latîfî, Siyâmî ve Usûlî, Gülşenî; Zîver ise Nakşî'dir.

Eğitimlerini tamamladıktan sonra bazı şairlere müritlerinden ve Mısır'dan ayrılmak zor gelmiştir. Usûlî bu duyguyu şöyle dile getirmektedir:

Olmaz Usûlî feth-i bâb çü oldu bu çeşm-i pür-âb

Kaldı gönül Mısır harâb sultândan ayrıldım meded⁷ (G.15/5)

Bazı şairler bir medrese veya tekkede eğitim gördükten sonra hocalarının tavsiyesi veya kendi istekleri ile başka yerlerde eğitimlerine devam etmektedirler. Eğitim gördükleri ikinci yer Mısır olan şairlerin doğum yerlerine göre karşılaştırmalı tablosu şöyledir:

	Akova	Bursa	Edirne	İstanbul	İzmir	Kayseri	Kırım	Kütahya	Malatya	Merzifon	Semerikand	Serez	Tarsus	Trablusşam	Toplam
Âgâh	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Ahmedî	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Hâtem	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kadı Burhaneddin	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Lâyihi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Nesîb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Niyâzî	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Refik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Sâfi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Sâkıb	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Selîm Dîvâne	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Sinân	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Şifâyî	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

⁷ İSEN, Mustafa, *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları: 51, Ankara, 1990, s.111.

Vâlihî	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Vesîm	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15

Tablo 15: İkinci Yer Olarak Mısır'da Eğitim Gören Divan Şairlerinin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

6. Sonuç

Tarih boyunca köklü medeniyetlere beşiklik ettiği bilinen Mısır, Osmanlı hakimiyetinde geçen üç asır boyunca bu özelliğini devam ettirmiştir. Mısır'da yaşamış Divan şairlerinden hareketle kültür etkileşimini ortaya koymaya çalıştığımız bu yazıda Mısır'da doğan, orada görev yapan, ölen, eğitim gören şairler çeşitli özellikleriyle tanıtılmıştır.

Osmanlı hakimiyetine girmeden önce de bazı şairlerin Mısır'da yaşadıkları görülmektedir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Mısır'da yaşayan Divan şairlerinin çokluğu ve XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllarda sayılarının azalışı siyasi gelişmelerin ve kültürel etkileşimin bir yansıması olarak görülebilir.

Mısır'da bulunmuş Divan şairlerinin ağırlıklı olarak ilmiye sınıfına mensup müderris veya kadı şairlerden oluştuğu görülmektedir. Osmanlı ilim teşkilatındaki tayin ve terfi usulünün bu yoğunlukta etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bürokrat kesimden, saray mensuplarından, serbest meslek erbabından, din hizmetleri sınıfından ve tarikat mensuplarından olmak üzere diğer mesleklerden Divan şairlerinin Mısır'da yaşadıkları görülmektedir.

Mısır'da eğitim görmüş Divan şairlerinin ağırlıklı olarak tarikatlara bağlı oluşu, Mısır'da tasavvufi akımların güçlü oluşu ile izah edilebilir. İstanbul, Edirne, Bursa gibi kültür merkezlerinde eğitim gördükten sonra Mısır'da ikinci defa eğitime devam etmeleri de o dönemde Mısır'ın önemli bir kültür merkezi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Tezkireler ve diğer kaynaklardan taranan 3700 Divan şairinin biyografik özelliklerinden hareketle yapılan tespitlerde 9 şairin Mısır'da doğduğu, 65 şairin Mısır'da öldüğü, 29 şairin Mısır'da eğitim gördüğü, 188 şairin Mısır'da resmî görev için bulunduğu anlaşılmaktadır. Görevli olarak da bulunsa bu kadar çok sayıda Divan şairinin Mısır'da yaşamış olmasının sonucu olarak kültür ve sanat faaliyetlerinde rol oynaması ve etkili olması tabiidir. Biyografik özelliklerinden hareketle incelemeye çalıştığımız Mısır'da yaşamış Divan şairlerini, eserlerinden hareketle Mısır'daki etkileşimlerini ortaya koymak için ayrı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, *İsmail Belig Nuhbetü'l-âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr*, AKMB Yayınları, Ankara, 1999.
- AKAY, Mehmet, *İbrahim Gülşenî'nin Divanı Metin-Dil Husussiyetleri-Sözlük*, (Basılmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996
- ARSLAN, Mehmet, *Mecma-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Sivas, 1994.
- AYAN, Hüseyin, *Tezkireler*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümleri Ders Notları: 60, Erzurum, 1984.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ÇAPAN, Pervin, *Mustafa Safâyi, Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'id-i'l-eş'âr)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2005.
- ERDEM, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfâsı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1994.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (Hazırlayan: İlhan Genç), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 220, Ankara, 2000
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yay., İstanbul, 1988.
- İNCE, Adnan, *Tezkire-i Sâlim*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977.
- İPEKTEN, Halûk, İsen, Mustafa, Kılıç, Filiz, Aksoyak, Hakkı, Eyduran, Aysun, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, Halûk, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942, Ankara, .
- İSEN, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'n Tezkire Kısmı*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 93 Tezkireler Dizisi-Sayı: 2, 1994.
- _____, *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- _____, *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları: 51, Ankara, 1990.
- KILIÇ, Filiz, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Komasyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınevi, İstanbul.

- Komisyon, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, AKMB Yayınları, Ankara.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- OĞRAŞ, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endüz'u*, Burdur, 2001.
- ÖNGÖR, Sami, *Coğrafya Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul, 1961.
- Sâkib Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mısır, 1283.
- TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.
- YILMAZ, Kâşif, *Güftî ve Teşrifâtü 'ş-suarâsı*, AKMB Yayınları, Ankara, 2001.